

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

[PROF. DR. ÂDEM CEYHAN'A 60. YAŞ ARMAĞANI]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1488030

Cilt: 7 Sayı: 2 Haziran 2024

ss. 1045-1050

**Tanıtımın Geliş
Tarihi**

22/05/2024

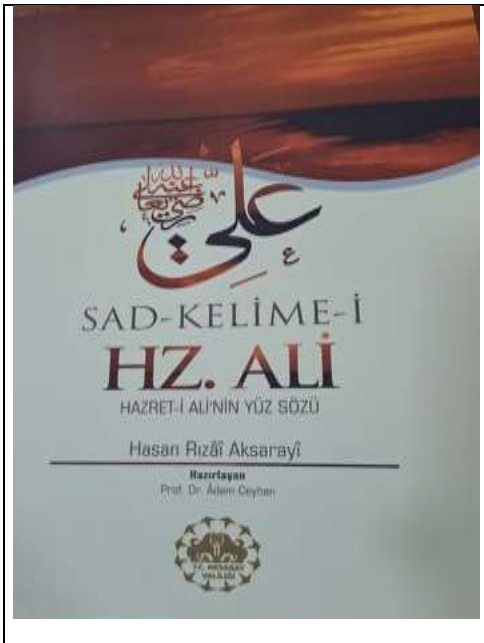
**Tanıtımın Kabul
Tarihi**

26/05/2024

Yayın Tarihi
30/06/2024

SAD-KELİME-İ HZ. ALİ (HZ ALİ'NİN YÜZ SÖZÜ)¹

Bahanur ÖZKAN BAHAR²

İlk Müslümanlardan, Ehl-i Beyt'ten, Aşere-i Mübeşşereden ve “çehâr-yâr-i güzîn”den olmasının yanında hiç puta tapmadan Müslüman olması, uğradığı haksızlıklar, kendisinin ve evlatlarının şehadeti, Hz. Ali'nin isminin İslâm tarihinde çokça zikredilmesine vesile olmuştur. Bu durum, temel İslâm kaynaklarına dayanan klâsik Türk Edebiyatına da yansımıştır. Hz. Ali cesareti, cömertliği, kahramanlığı, Zülfikar adlı kılıcı, Düldül isimli bineği ile bir teşbih, telmih vesilesi olmuş; herhangi bir kişiyi övgü amacıyla yazılan kasidelerde mukayese unsuru olarak anılmıştır. Bahsedilen vasıfları ile birlikte Kur'an,

¹ Ceyhan, Adem (2023). Sad-Kelime-i Hz. Ali (Hz. Ali'nin Yüz Sözü), Aksaray: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

² Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD., bahanurozkan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1574-2694

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

[Prof. Dr. Âdem CEYHAN Armağanı]

Cilt: 7 Sayı: 2 Haziran 2024 ss. 1045-1050

hadis ve fıkıh bilgisi, bir ilim timsali olarak da anılmasını sağlamıştır. Hz. Ali, edebî geleneğimizde Haydar, Allah'ın aslanı (Şîr-i Yezdân, Esedu'llâh), Şâh-ı Merdân, Murtezâ, Müctebâ, Şâh-ı Velâyet, Dürr-i Necef, Emîrül-mü'mînîn, Sâkî-i Kevser, Ebû Türâb, Ebü'l-Hasen, Seyfeddin gibi isim ve unvanlarla yer almıştır. Bununla birlikte o, klâsik Türk Edebiyatında sırf sanat göstermek için ismine yer verilmekle yetinilen bir portre değildir. Kasidelerde Hz. Ali'nin belirtilen hususiyetlerinden istifade edildiği, mesnevilerde genellikle bulunan dört halife övgüsü bölümü içerisinde kendisinin de anıldığı, divanlarda çeşitli nazım şekilleri ile methedildiği, hatta kılıcı övgüsünde bile yazılan pek çok manzume olduğu bilinmektedir.

Bahsedilen örneklerin dışında Hz. Ali ismi etrafında oluşmuş ciddi bir klâsik Türk Edebiyatı literatüründen bahsetmek mümkündür. Hz. Ali'nin gazalarda ve bilhassa Hayber'in alınması esnasında gösterdiği kahramanlıklar hakkında pek çok cengnâme yazılmasına vesile olmuştur. Hz. Peygamber'in doğumu için yazılan mevlitlere, övgüsü için yazılan na'tlara ya da fiziki yapısını anlatmak için yazılan hilyelere Hz. Ali'nin de konu olduğu görülmektedir. Yine şehadetini anlatmak üzere yazılmış vefâtnâmeler de kendisi etrafında meydana gelen türlere örnek verilebilir. Hz. Peygamber'in güzel sözleri, kırk, yüz, bin vb. sayılarda derlenip tercüme ve şerh edildiği gibi Hz. Ali'ye nisbet edilen vecizelerin de belirli sayılarda toplanıp çevrildiği görülmektedir.

Hz. Ali çevresinde oluşmuş olan edebî birikimin tanıtılmasına katkı sağlayan çalışmalardan birisi de bu yazıya konu olan kitaptır. Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları arasında neşredilen kitap, adı geçen şehrin yetiştirdiği âlimlerden Hasan Rızâî'ye ait olan *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali* isimli eserdir. Çalışma, Hz. Ali'ye nisbet edilen yüz vecizenin, Aksaraylı Rızâî Efendi tarafından Türkçeye yapılan manzum tercümesinin metni ile günümüz Türkçesine aktarımını ihtiva etmektedir.

“Takdim, Sunuş, Önsöz” başlıklı yazılarla başlayan kitap, “Giriş”le devam etmektedir. Takdim, Aksaray Valisi Mehmet Ali Kumbuzoğlu; Sunuş ise İl Kültür ve Turizm Müdürü Mustafa Doğan tarafından kaleme alınmıştır.

Kitabın önsözünde Hasan Rızâî'nin kısaca hayatı, babası, ilim tahsili, mesleği, tasavvufî yönü ve eserleri hakkında yapılan akademik çalışma yahut yayınlardan söz açan Ceyhan, asıl konuya gelerek neşrettiği metnin mahiyeti ile ilgili bilgi vermiştir.

Kitabın “Giriş” başlıklı bölümünde, Hz. Ali'ye nisbet edilen *Mie Kelime* (Yüz Cümle)'nin derlenişi ve onun 16 ve 17. asırlarda yapılmış belli başlı Türkçe

tercümeleri hakkında bilgi verilmiştir. Buradan edinilen bilgiye göre, Hz. Ali'ye nisbet edilen güzel sözlerden yüzü, meşhur Arap yazarı Câhız tarafından seçilerek bir araya getirilmiş; o vecizeler Reşîdüddin Vatvat tarafından Farsçaya çevirilmiş ve kısaca şerh de edilmiştir. Bahis konusu derlemenin Arap ve Fars pek çok yazar ve şair tarafından tercüme yahut şerh edildiği de aynı bölümden edinilen bilgiler arasındadır. Türk Edebiyatında da hayli rağbet gördüğü söylenebilecek olan Hz. Ali sözleri, 16 ve 17. asırda müteaddit şair ve yazar tarafından “*Sad-Kelime-i Hazret-i Alî, Sad-Kelime-i Hazret-i Murtazâ, Tuhfetü'l-ihvân, Gül-i Sad-berg*” gibi adlarla tercüme ve şerh edilmiştir.

Akabinde gelen “Aksaraylı Hasan Rızâî Efendi'nin Hayatı” başlıklı bölümde, adı geçen edebî şahsiyetten bahseden Arapça ve Türkçe biyografik, bibliyografik kaynaklar anılmıştır. Yazar, bu bölümde, telif faaliyetleri yönünden hayli verimli bir isim olduğunu belirttiği Rızâî'nin eserlerini tanıtmıştır. Bir hac seyahatnamesi olan *Tuhfetü'l-Menâzil ve Tuhfetü'l-huffâz*; Farsça-Türkçe manzum bir sözlük olan *Kân-ı Maânî*; Kadiriyye tarikatine dair olan *Mârifetü't-Tarikü'l-Kâdiriyye, Kasîdetü'l-bürde* tercümesi ve şerhi olan *Miftâhü's-saâdet*; Azîz Mahmud Hüdâyî'nin *Tecelliyât* adlı eserinin tercüme ve izahı; Aksaray'ın bazı kadılarını anlattığı Arapça *Nüzhetü'l-Ebrâr El-Muttali' Li-Esrâri'l-Gaffâr*, aynı mahiyette çeşitli şehirlerdeki kadılardan bahsettiği *el-Mahmûdiyye fî menâkibi ricâli'l-bilâd* ve yazar tarafından Rızâî'ye ait olduğu düşünülen ve çeşitli fıkhi meselelere değinen *Tuhfetü'l-kudât*; onun yardımlarını gördüğü şeyhleri anlattığı *Tezkiretü's-sâlikîn ve Risâletü'n-nâdimîn*; *Gülistân*'ın manzum tercümesi olan *Cûy-ı Rahmet* ve dinî-tasavvufî şiirlerinin bulunduğu divânçesinden bahsedilmiştir. Hasan Rızâî'nin kitaba konu olan diğer bir eseri de *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali Tercemesi*'dir. Sadece isimlerine temas ettiğimiz bu eserlerin her biri, Ceyhan tarafından tanıtılmış; hakkında yapılan çalışma ve yayınlar da anılmıştır.

Hz. Ali'ye nisbet edilen yüz vecizenin manzum bir çevirisi olan *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali Tercemesi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi yazmalar bölümünde bulunan tek nüsha bir eserdir. Çalışmada, yazar, eserin bazı fiziki özellikleri ile birlikte adı, mütercimi ve yazılış yılına dair kaydı nakletmiş; onun ardından yaprak sayısı ve sayfa numaraları, eserin tertibinde kullanılan mürekkep tercihlerine temas ederek nüsha tavsifini tamamlamıştır.

Eserde Hz. Ali'ye ait vecizelerden doksan beşinin hezec bahrinin “mefâilün mefâilün feülün” kalıbıyla ve ikişer beyitli kıtalar hâlinde, sonuncu sözün ise üç beyitlik kıta şeklinde Türkçeye çevrildiği görülmektedir. Rızâî'nin bu

manzum tercümelerinde aruz hususunda çeşitli kusurlarına rastlanılsa da kafiyelerin büyük bir kısmında kaidelere uyduğu; bazı beyitlerde sadece redifle yetindiği ve kafiyeyi ihmal ettiği dikkat çekmektedir. Naşir, bu konudaki görüşlerini metinde rastladığı aruz hatalarına, kafiye ve redif kullanımlarına örnekler vererek izah etmiştir.

Rızâî'nin Arapça vecize çevirilerinin çoğunun isabetli olduğunu belirten Ceyhan, yer yer rastlanan yanlışlarını ise bu konuda daha önceki yıllarda meydana getirilmiş eserlerden yeteri kadar istifade etmemesine bağlamış (s. 13-15); ayrıca o çevirilerdeki bazı aksaklıkların nasıl giderilebileceğine de temas etmiştir. Yine aynı bölümde vecizelerde geçen elli küsur kelimeye tercüme esnasında hangi Arapça, Farsça veya Türkçe karşılıkların verildiği alfabetik liste hâlinde gösterilmiş (s. 15-17); bunlardan da mütercimmin çeviri işindeki başarı derecesi hakkında fikir edinmenin mümkün olabileceği belirtilmiştir. Bu inceleme kısmında Rızâî Efendi'nin, Arapça vecizeleri tek, iki, üç veya dört mısra içinde tercüme ettiği hususu üzerinde durularak bu konuda örnekler de gösterilmiştir. Yazar, Rızâî'nin gerekli gördükçe Arapça, Farsça kelimeler kullanma yanında "assı, kanda, sayrı, sin" gibi bugün için arkaik olan, hatta muhtemelen o devirde de bilhassa ilim ehli tarafından "metrük", "mehcûr" sayılabilecek birtakım eski Türkçe sözcüklere de yer verdiğine dikkat çekmiştir (s. 19).

Eserin muhtevası hakkında bilgi verilirken bu kitapçıkta okuyucuya telkin ve tavsiye edilen davranışlardan bahsedilmiştir. İlim sahibi olma, iyilik etme, tatlı dilli olma, tavsiye edilen güzel hasletler arasında yer almakta; kibir, kıskançlık, oburluk, azgınlık vb. huy ve davranışlar ise sakınıdırılan kötü ahlâk yahut işlerin bir kısmını teşkil etmektedir. Rızâî'nin çevirilerinde tezat, mecaz, teşbih gibi bazı edebî sanatları daha çok kullandığı, istifham, telmih, tekrar gibi söz hünerlerindense seyrek olarak faydalandığı anlaşılmaktadır (s. 19-20).

Sonuç kısmında ise yazar, Rızâî'nin âlim, mutasavvıf, yazar ve şair kişiliğini vurgulayarak esere ait daha önce belirttiği görüşlerinden önemli olanlarına tekrar yer vermiştir. Velûd bir isim olan Hasan Rızâî'nin ismine, birkaçı hariç, 18 ve 19. asır kaynaklarında rastlanmamakta; hayatına dair bilgiler daha ziyade kendi eserlerinden edinilmektedir.

Bu nihai bahisten sonra "metnin teşkili" anlatılmış (s. 22) ve "Sad-Kelime-i Hazret-i Ali" adı altında yazarın sıralamasına göre vecizeler ve onların Türkçe karşılıklarına yer verilmiştir. Yazmadaki karışıklıklar, Ceyhan tarafından

yapılan sıralama ile giderilmiştir. Bu bölüm, çalışmanın esas kısmını teşkil etmektedir. Metinde Arapça vecizeler asli harfleriyle, onların günümüz Türkçesindeki karşılıkları ise köşeli parantez içinde verilmiştir. Vecizelerin Rızâî Efendi tarafından yapılmış manzum tercümelerinden sonra yine köşeli parantez içerisinde günümüz Türkçesiyle nesre çevrildiği de görülmektedir. Örnek vermek gerekirse, şu Arapça sözle onun naşire ait karşılığı, Rızâî'ce yapılmış manzum tercümesi, nihayet yine Ceyhan tarafından eklenmiş nesre çevirisi anlabilir:

لا شرف مع سوء الادب ۱۷

[17. Kötü ahlâkla şeref bir arada olmaz.]

Edebsizlik ile olmaz şeref hiç
Müşerref yine edeb ehli cânâ
Dinildi çün hayâ imândan oldu
Hazerle ol gözet mahalli cânâ

[Ey can (gibi sevgili dost), edepsizlikle şeref hiç birlikte bulunmaz. Şerefleşmiş olan, yine edep, hayâ sahibidir. Mademki (bir hadiste) “Hayâ imandandır”⁴⁰ denildi, o hâlde sen de (kötü huylardan) sakın; (her işe ait) yeri gözet!] (s. 27).

Yazmada tercümelere bulunmayan beş vecize hariç (s. 22-23), bütün sözlerde aynı sıra takip edilmiş; daha önce başka bir vesileyle söylediğimiz gibi, sadece yüzüncü söz iki değil, üç beyit hâlinde Türkçeye çevrilmiştir (s. 57).

Eserini “Hâtîme” başlığını taşıyan yedi beyitle sona erdiren Rızâî, burada ay, gün ve yılıyla eserini tamamladığı Hicrî tarihi bildirip kendisini “Aksarâyî”, “Seyyid Hasan” diye tanıtmış; babasının “Hacı Efendi” olduğunu da hüviyetine dair verdiği malûmâta eklemiştir. Eserde istinsah kaydı olmadığından metnin hangi tarihte ve kimin tarafından kopya edildiği hususunda herhangi bir bilginin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Söz başında belirttiğimiz gibi bu kitap, klâsik Türk Edebiyatında Hz. Ali ismi etrafında meydana gelen kültürel mirasın bir parçasını daha gün ışığına çıkararak istifade edilmesini sağlama açısından kıymetlidir. Bununla birlikte kaynaklarda çok anılmayan bir isim olan Aksaraylı Rızâî ve onun edebî

40 Buhârî, “İman” 16, 3; “Edeb” 77.

kişiliğine dair araştırma verilerini barındırması bakımından da akademik çevrelerin dikkatine sunulmaya değer bir eserdir.

KAYNAKÇA

Ceyhan, Adem (2023). Sad-Kelime-i Hz. Ali (Hz. Ali'nin Yüz Sözü), Aksaray: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.